

Народна библиотека
'РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ'

30 СР 327
СМОДЛАКА Ј.
О разграничењу

600000111

COBISS ◦

ПЕСКОВАЦ

СМОДЛАКА

О РАЗГРАНИЧЕЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ СИТАЛИЈОМ

6

ИЗДАЊЕ НОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

БЕОГРАД, 1944

308

II-

a/ 111

327(497.1:450)"1915/1944"

ДР. ЈОСИП СМОДЛАКА

О РАЗГРАНИЧЕЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ С ИТАЛИЈОМ

НАБАВЉЕНО
Бр. инвентара 1-III-UK
4177
590
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВЦА
Бр. ~~600~~
6
Одељење С. рупа

ИЗДАЊЕ НОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1944

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВЦА
Бр. 9634 3497.1
32
Струка

Први чланак прештампан из „Нове Југославије“,
бр. 7—10, за јуни—јули 1944

О разграничењу Југославије с Италијом

После Првог светског рата Италија је оружаном силом заузела велики део јужнословенске народне територије, наиме цели приморски појас од Триглава и ушћа Соче до Снежника и Бакарског залива, и северну Далмацију од Велебита до врела Цетине и рта Планке, са свим Кварнерским отоцима и с највећим делом Далматинских. Италија је хтела да присвоји све те крајеве, ма да је у њима велика већина становништва јужнословенскога рода и језика. Своје право на ове наше земље Италија је темељила на Лондонском пакту од 26 априла 1915, којим су јој Велика Британија, Француска и царска Русија биле обећале тај део наше домовине као цену за њен улазак у рат против Немачке и Аустро-Угарске.

Представништво Југославије на конференцији мира у Паризу, којему сам и ја припадао у својству Пуномоћног делегата, борило се у току године 1919 против захтева Италије да јој се одобри анексија поменутих наших крајева. У тој борби наш једини савезник била је Америка, односно

њен Претседник Вудров Вилсон. Чим је Вилсон, услед непријатељског држања америчког сената према њему, изгубио премоћ на Конференцији мира, ми смо се нашли осамљени, и пред дилемом, или да, макар и без савезника, устрајамо у борби за наше право (као што је радила малена Литва за Вилно), или да попустимо јачем супарнику. Ја сам био за даљу борбу, па кад сам опазио да су наши службени кругови очевидно склони на попуштање, дао сам почетком год. 1920 оставку на свој положај делегата.

Неколико месеци након тога уследила је од стране наших властодржаца и формална одрека на највећи део спорних територија. У маленом месту Рапало, код Ђенове, био је 12 новембра 1920 године закључен уговор којим је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца признала суверенитет Италије над читавом Приморском Словенијом, над овећим делом Крањске, скоро целом Истром, градом Задром с ближом околицом, свим Кварнерским отоцима осим Крка, и Далматинским отоцима Ластовом, Сушцем и Паладружом. Остатак Далмације и ситни крајак Истре остали су Југославији. На дотичној конференцији водили су главну реч, за Италију ондашњи министар иностраних послова, а данашњи министар без портфеља, гроф Џорџио Џорџи, и данашњи претседник италијанске владе Бономи, — а за Југославију Др. Трумбић, ондашњи наш министар иностраних послова, и Др. Веснић, посланик у Паризу, обојица данас покојни.

Овим уговором наш је народ претрпео не само големи територијални губитак, већ му је још тежи ударац задат тиме што није била уговорена никаква заштита за наш живаљ који је остао под Италијом, док су незнатне италијанске мањине у Далмацији добиле повластице које су им давале већа права него југословенским грађанима.

По Рапалском уговору Ријека (Фиуме) није припала Италији, већ је имала да постане слободни град, односно независна држава. Али Ријека није никад постигла тај независни положај, јер јој је песник-авантурист Д'Анунцио са својим „легионарима“ (у ствари италијанским војницима) био силом наметнуо своју власт. Кад је, пак, поглавар Ријечке државице Занела хтео да својом полицијом избаци Д'Анунциа из Ријеке, италијанска ратна лађа усидрена у Ријечкој луци растерала је хицима из топова малу Ријечку војску. Тако је оружана сила Краљевине Италије учинила крај самосталности Ријеке и загосподарила над градом којему је италијанска влада била гарантовала независност једним међународним уговором.

Насилни карактер италијанске окупације Ријеке потрајао је до године 1924. Дана 25 јануара те године закључен је у Риму т. зв. уговор о италијанско-југословенском пријатељству којим су Никола Пашић и Момчило Нинчић признали Мусолинију неограничени италијански суверенитет над Ријеком.

Након овог другог Рапала налазило се сада укупно око 650.000 Јужних Словена (Словенаца и Хрвата) под влашћу италијанске државе, која је од првог почетка стала свом силом радити да их разнороди. Ни с једном другом народном мањином у Европи није се поступало тако насилно као с овим Словенима у Италији. Њихов језик био је у кратко време посвема истиснут из државних уреда, судова, опћина, школа, па и из саме цркве; с тешким претњама покушавало се забранити његову употребу и у приватном животу; редом су уништаване словенске и хрватске просветне и привредне установе све до последње; забрањена је словенска песма и свако друштвено и забавно састајање Словена; ускраћивана им је дозвола за издавање хрватских и словенских новина и онемогућивано читање књига на материнском језику; кажњавано је надевање словенских крштених имена словенској деци; донапокон силом су наметана тисућама хрватских и словенских породица италијанска презимена да би се од њих и на тај начин направило Италијане. С оваквим средствима, и још горим (као што је било батинање, некажњени палеж Народног дома у Трсту и друга насиља) свемогућа државна власт Италије прегнула је, и *то још пре Фашизма*, да што пре избрише и последњи траг Словенства у овим нашим крајевима. По доласку Мусолинија на власт систематски су употребљаване против словенских родољуба, који

нису хтели да се изневере своме народу, најкруће казне. Многи међу њима били су утамничени, у затворима мучени и од „Специалних трибунала“ осуђени на заточење, робију или на смрт.

За време садањег рата пак Италијани сличним методама, а још свирепијим средствима (као стрељањем талаца, изгладњивањем у концентрационим логорима, уништавањем читавих насеља), покушавали су да разнороде још једном милион Јужних Словена, у крајевима које је Италија против сваког међународног права и обичаја, још за време трајања рата, самовољно анектовала, наиме у великом деловима Крањске, Хрватског Приморја, Далмације и Боке, као и у Црној Гори.

Насилни и управо нечовечни поступак службене Италије са својим словенским поданицима одавно је познат целој Европи кроз извештаје подношене на међународним састанцима националних мањина и кроз притужбе упућиване Лиги народа. Иако докле наведено не стоји у непосредној вези с предметом којим се бавимо, важно је и преко потребно, где је у питању будућност овог напаћеног становништва, да се стално држи пред очима како је Италија — најпре „либерална“, па фашистичка Италија — кроз читаво једно покољење поступала са својим грађанима словенске и хрватске народности.

Ово право мучеништво Јужних Словена под Италијом потрајало је пуну четврт века, а да се за

цело то време није против таквог дотле невиђеног насиља подигао, што знамо, ниједан италијански глас, ни из Италије ни из слободног иностранства. И ово вреде да се зна и памти.

Тек када је Италија била поражена у рату те мора да испашта своје ратне кривице, почињу се Италијани сећати да, поред ратног дуга, имају још, на својој источној граници, један несређени рачун с Јужним Словенима, за који ће морати да одговарају пред светом.

Са схватљивом намером да добро располаже за себе светско јавно мишљење, начет је с њихове ауторитативне стране разговор о будућем разграничењу с Југославијом.

Први се јавише у штампи познати италијански социалнодемократски првак г. Гаetano Салвемини, који се већ двадесет година налази у Америци, гдје је постао грађанин Сједињених Држава, — а за њим стари италијански дипломат и данас министар гроф Карло Сфорца, који је такођер живео у Америци све до недавна.

Г. Салвемини нам је остао у доброј успомени још из времена после прошлог Светског рата, уколико је он био једини италијански политичар који је имао кураж да јавно каже да Италија нема никакво право на Далмацију ни на Ријеку. Али и он је био споразуман с тадашњом анексијом Приморске Словеније и Истре Италији, ма да је морао знати да у тим крајевима већину домаћег становништва сачињавају Јужни Словени.

Данас је г. Салвемини исправио своје становиште у томе погледу, али само делимично. Он је своје мишљење о поравнању спора о границама између Италије и Југославије изнео у књизи „What to do with Italy”, коју је недавно написао у заједници с Георгеом Ла Плана, и издао у New-York-у (у наклади Duell, Sloan и Pierce). На страни 209 тога дела он каже: „Сваки Италијан који није заслепљен анексионистичким националистичким похотама, које немају ништа заједничкога с националном свешћу, мора признати да на истоку од Горице и Трста и на истоку од Истре“ (ваљда од Истре у ужем смислу, с ону страну Учке?) „то јест с оне стране Трновске Шуме и Монти дела Вена“ (Наноса и Учке?) живи компактно словенског становништво од приближно 250.000 Словена. Ови имају право да се отцпе од Италије и да се присаједине Југославији; *ово није италијанска национална територија већ национална територија словенска*“. Премда није јасно обележена нова гранична црта коју Салвемини с овим речима замишља, горњи текст у вези с бројем од 250.000 Словена, имао би се тумачити тако да би се имали припојити Југославији не само делови Крањске анектоване Италији и мали део Истре преко Учке (т.зв. Либурнија) с Ријеком, Задром и Ластовом, већ вероватно и северна половина Сочке долине као и сви Кварнерски отоци.

За остали део „Јулијске Венеције“*), где г. Салвемини налази 400.000 Јужних Словена и исто толико Италијана, он не каже изричито да би морао остати под (италијанским суверенитетом, али то јасно произлази из целог дотичног поглавља које обухвата стр. 209—211 поменуте књиге. Очеvidно је да оваква нова политичка међа, ако би имала да пресече Сочу на половини њеног тока, не би ни пошто била природна граница. Она не би била оправдана ни с етнографског гледишта, јер на територији од Горице до Учке, која би остала спорна између Југославије и Италије, Јужни Словени имају већину становништва. Кад се, наиме, одели Фурланска низина у области Градишкој, коју ми не тражимо за Југославију, те кад се одбије и број скоријих јужно-италијанских досељеника (тако званих Меридионали) у Трсту, укупни број урођеника италијанског језика једва досеже 300.000, према 400.000 Јужних Словена, по Салвеминију. Како већа половина од поменутих 300.000 Италијана станује у граду Трсту, то у територији ван

*) Овако су италијански ирендентисти, па за њима службена Италија прозвали Словенско Приморје и Истру. По томе туђинском пропагандистичком изразу створили су наши назив „Јулијска Крајина“, дочим би по моме мишљењу боље одговарало духу народнога језика и стварности име „Приморска Крајина“. „Крајина“, како је познато, значи земљу на граници. Код нас има више области које се тако зову. Од других наших Крајина ова би се јасно разликовала придевом „Приморска“.

Трста долазе на 1 Италијана готово 3 Словена. Кад се томе надода и Трст, опет су Словени у знатној већини.

Зато, и кад би сви Италијани ових предела били вољни да остану под суверенитетом Италије (што је веома сумњиво), ипак, пошто су они мањина житељства, не би се с демократског гледишта права самоопредељења народа могла оправдати теза Салвеменија да би овај крај требало да припадне Италији.

У тражењу излаза из овакве, за Италијане веома неповољне ситуације, очевидно је у г. Салвеминију настала борба између, на једној страни, демократе и поштеног човека, што он уистину јест, а на другој страни италијанског родољуба, којему срце крвари при помисли да Трст и Истра не би више припадали Италији. У овоме душевном сукобу изгледа да је глас крви пригушио глас правде. Али само за час, јер одмах затим г. Салвемини, на умирење своје савести, пружа Словенима своје смањене Јулијске Венеције све могуће гаранције за слободну, несметану употребу словенскога и хрватскога језика у опћинама и школама.

Салвеминијева намера је племенита. али понуђена заштита мањина не би ублажила привредне штете које би трпели дотични крајеви кад би они у државном животу, особито у саобраћају и трговини, били привезани уз Италију. Најслабија стра-

на Салвеминијеве замисли, и уопће сваког италијанског анексионистичког пројекта, лежи у томе што они не воде рачуна о чињеници да је Приморска или Јулијска Крајина у географском, вредном и нарочито у саобраћајном погледу органски саставни део јужнословенске земље. Ови се крајеви могу једино вештачки спојити с Италијом, и то само уз цену економског застоја, како је белодано показало назадовање трговине и благостања у Трсту и на Ријечи под Италијом, наиме кад су сви градови били отсечени од својега природнога залеђа.

Што се тиче Салвеминиева предлога да се у Приморској Крајини житељство групише у две националне курије које би омогућиле свакој народности месну самоуправу и употребу народног језика у опћинској управи и у школи, то је у ствари само један од начина како да се заштите језична права мањина. Југословени нису никад вршили насилно разнарођивање. Југословенска држава, и под старим реакционарским режимом, издржавала је о своме трошку многе стотине немачких, мађарских и других мањинских школа, док је Италија у исто доба укидала и последње француске школе у области Аосте. У новој демократској Југославији гарантована је народним мањинама, и без интернационалне контроле, несметана употреба њихова језика у јавном животу и у школи. Буду ли пак у овоме правцу заведене какве гаранције у Европи,

Југославија ће им се радо подврћи, дакако под условом да и друге државе приме исте обавезе. Јер се не сме поновити да Јужни Словени, где су у мањини, буду лишени сваких народних права — као што је то било у Италији — а да инојезичне мањине у Југославији уживају не само широка права, већ и посебне привилегије, као што су уживали у Далмацији.

Демократско уређење нове Југославије предвиђа такођер опћинске самоуправе, које ће већ саме по себи омогућити мањинском живљу, где је у већини или у знатнијем броју, да даде места своме језику у јавној управи и у просветним установама. Ово нарочито важи за велике градове Трст и Ријску којима треба да се врати муниципална аутономија одузета им од Италије. У исто време — да се вратимо на привредно гледиште — Југославија ће успоставити прекинуту органску везу ових градова с њиховим залеђем, од које зависи њихов економски процват. Како Италија не може да им ово даде, већ само Југославија, идеја припојења спорне, језично мешовите зоне Југославији налази присташа и у средини житељства италијанског језика. Тако је италијанска мањина већ представљена по својим припадницима у нашем обласном народно-ослободилачком одбору за Истру. Ово нам дозивље у памет годину 1918 кад је, по слому Аустрије, један италијански интелектуалац из Истре долазио к нашем Народном већу у Загреб као одасланик т. зв.

„Бумбара” (италијанских земљорадника у југозападној Истри), те у њихово име тражио да им пошаљемо оружану помоћ да би се могли одупрети окупацији од стране Италије, јер су они желели да се њихов крај заједно с целом осталом Истром сједини с Југославијом. Сећамо се такођер како су поморски кругови у Трсту, вођени истим тежњама, жешћо ишческивали југословенску војску у почетку месеца новембра године 1918, предвиђајући да ће Трст у привредном погледу тешко настрадати, падне ли под Италију. Гледајући ствари с гледишта економских интереса, који се не дају подценити, можемо с великом сигурношћу предвидети да, кад би уопће још тебало да житељство т. зв. Јулијске Венеције гласањем одлучи о својој будућој државној припадности, Југославија би поред гласова јужнословенске већине становништва — која се већ изјавила плебисцитом крви — сигурно добила у неким местима лако и већину тих гласова. Припојским местима лако и већину тих гласова. Припојење Трста, Горице и западних градова Истре Југославији, у којој би њихови италијански житељи могли да слободно негују свој језик, а да уз то боље живе него под Италијом, — не би било никаква народна несрећа за Италију. Напротив Италијани би могли да са задовољством гледају на ту своју добро ситуирану браћу онако како данас без горчине гледају на своје сународњаке у Швајцарској који су задовољни са својим положајем те не

жуде за политичким уједињењем с матером земљом. Ја сам уверен да има много трезних Италијана који овако схваћају питање Трста и Истре.

Угледни италијански дипломат гроф Сфорца изнео је у три наврата пред ширу јавност своје мисли о потреби неких територијалних одрека који се сада после пораза Италије њој намећу. У две од тих изјава г. Сфорца је посебно говорио и о уређењу граница с Југославијом — како га он замишља. Гроф Сфорца, мора се признати, није никад штедео лепе речи на адресу Јужних Словена, стално наглашујући како је он увек радио за пријатељске односе Италије с Југославијом. Само су нама увек некако чудно изгледале те пријатељске намере, сећајући се како је г. Сфорца писао да је здрав основ за пријатељство с Југославијом постављен уговором у Рапалу. Тим теже нам је то схватити што је баш г. Сфорца главом, у Рапалу, радио и постигао да две трећине милиона Југословена буде отцепљено од домовине и подвргнуто једној насилној владавини. И сада, пишући о разграничењу, г. Сфорца пише веома љубазно о Југославији али, како ће се видети, осим речи пружа нам веома мало, заправо ништа што би могло да поправи тешку неправду нанесену нашем народу с његовим суделовањем.

Прва изјава г. Сфорце о враћању територијалних тековина Италије изишла је у једном интервјуу у часопису „United Nations” од 1 августа 1943. Ту

је он казао: „Говорећи о националној целокупности Италије признајем да Додеканез” (грчки отоци у Егејском мору које је Италија присвојила) „није никад сачињавао саставни део наше земље .. слободна Италија сутра ће радосно повратити Додеканез грчкој нацији”. О повратку иједног дела наше националне територије није овај пут казао ни речи. Томе се толико зачудио енглески публицист Ivor Thomas, који иначе често цитира г. Сфорцу и радо му много тога одобрава, да је, наводећи горње његове речи у једном своме чланку у „Contemporary Review” додао ову своју примедбу: „Кад се буду враћале фашистичке тековине, требат ће такођер да се Ријека врати Југославији”. Узгред је британски новинар подсетио грофа Сфорцу да он у Рапалу није тражио да Ријека припадне Италији.

Изгледа да је ова пријатељска напомена г. Thomasa навела г. Сфорцу да се у другој својој изјави сети града Ријеке. Овај пут он у једном своме чланку који је изишао у лањској октобарској свесци часописа „Foreign Affairs”, па у француском преводу у „Les Documents de la Quinzaine” од 15 јануара 1944, износи овај осебујни предлог: „Италија и Југославија могле би да понуде новој Лиги народа Ријеку и део околне територије потребан за оснивање њеног суверенитета. Италија и Југославија жртвовале би с тиме неке своје територије и захтеве, али би уједно постигле непроцењиве мо-

ралне користи. Лига народа пак нашла би се у идеалном положају између латинског и словенског света, имајући за себе једно од најбољих морских пристаништа на свету (!)". Ни овај пут г. Сфорца не налази да се има учинити икакав териториални уступ Југославији, већ јој у име накнаде за то благонаклоно нуди савез, и то не само с Италијом, већ и с Француском (!), тешећи се да би тада (ово су његове речи) „питање разграничења које износе неки заостали југословенски новинари изгубило велик део своје оштрине”.

Трећи пут се г. Сфорца јавио о истом предмету у месецу марту о. г., и то једним интервјуом у „New York Times”-у. Ту он још једаред понавља свој омиљени предлог да се Ријека стави под Лигу народа. Новога у овој последњој изјави има само то да би Италија имала да се одрече суверенитета над градом Задром, али ипак тако да тај град не би дошао под неограничени суверенитет Југославије већ би се имало тражити неко компромисно решење. Према томе г. Сфорца остаје при томе да се Југославији нема вратити под њену суверену власт ни један педаљ народне територије одузете јој под притиском јаче силе. Истина, он надодаје да би Југославији имала припасти Далмација и Црна Гора, али ова понуда, нека нам се дозволи рећи, исто је тако озбиљна као да ми нудимо Италији да присаједини Сицилију и Сардинију.

По свему изгледа као да је за г. Сфорцу узалуд

пројурило 25 судбоносних година у односима између Италије и Јужних Словена. Као што се види из наведених његових изјава, он увек стоји на ономе што је рађено у Рапалу. Једва дозвољава једну ситну промену, и то у погледу Задра. Али, стварно и у тој тачки он остаје доследан Рапалу. Јер, како је сам причао у својим успоменама, он је у погледу Задра био и у Рапалу спреман да попусти Југославији, пошто је на то био овлашћен од своје владе. Задар би онда био припао Југославији да су Трумбић и Веснић у заступању својега становишта показали једнаку упорност као Сфорца и поред њега Бономи, данашњи претседник италијанске владе, који је ради својега тврдог, одлучног држања у питању Задра добио највише италијанско одликовање. Али, ваља признати, италијанским је делегатима било лако показивати непопустљивост, кад су знали (јер је неко био одао тајне упуте наше делегације) да је Пашићева влада била спремна да се одрече Задра, дочим нашим претставницима није било познато да је италијански премијер Giolitti био дао једнаке инструкције својим делегатима.

Управо је слеп ко не види да су се у Европи посве измениле прилике од онога времена кад је Југославија под диктатом јачих сила морала да пристане на ампутацију својега народног тела. Разграничење између нас и Италије провест ће се у сасвим новим приликама. Више не важи Лондонски пакт којим се некада пазарило стотинама хиљада

Словена као немом стоком. Док су онда великим победничким силама биле везане руке према њиховој савезници Италији, овог пута уз бок слободне и победничке Југославије наћи ће се наши велики савезници Совјетска Русија, Велика Британија и Сједињене Државе Америке, који су Атлантском повељом и Техеранским пактом признали свакоме народу право на слободу и самоодређење. Италија пак није сада победница нити може да наступа као веровница, макар и на основу једног неморалног пакта, већ она излази као кривац и дужник пред суд светске правде. Пошто су се четири велике победничке силе одрекле сваке анексије за себе, Италија се не може надати да ће њој бити одобрено да после овог рата опет присвоји туђу народну територију. Како смо видели, и најугледнији претставник италијанске демократије, госп. Салвемини, јавно исповеда да т. зв. Јулијска Венеција није италијанска национална територија. Томе се мора надодати да је Италија изгубила у току рата ту покрајину, пошто је италијанска војска била приморана да ју испразни.

Како данас стоје ствари, ако би Италија хтела да опет скупи под своје поданство 650.000 Јужних Словена т. зв. Јулијске Венеције, она би то могла да постигне само оружаном силом, морала би за то загазити у нови рат. Такав рат не жели Југославија, и не прети њиме, али би за Италију био неизбежан, јер све и кад би Југославија могла да

код тога остане скрштених руку, Италији би се одупрли с оружјем у руци њени бивши поданици. Како они сада јуначки одолевају немачком нападу, тако ће сутра сузбијати италијанску инвазију ако би до ње дошло.

Италија је за увек поткопала своју власт у оним крајевима највише својим властитим поступком према Словенима Приморја и Истре. Нека Италијани не гаје варавих илузија. Јужни Словени који су под Италијом претрпели далеко већа и без упоређења тежа прогонства него су их Италијани поднели за цело време аустријског господства, решени су да пре до посљедњег изгину него да падну у поновно италијанско ропство.

Пошто Италија није одржала обећања која је на уста највиших својих представника учинила, после анексије Јулијске Крајине, својим новим словенским поданицима, ови су Јужни Словени изгубили сваку веру у обећања, ма од које стране она сад долазила.

Између Италије и овог немило прогоњеног словенског становништва стоје сене народних мученика у леђа стрељаних, које не дају да буде мира између две нације док се Италија не повуче на своју националну територију.

Предуслов за трајни мир јесте да се између две државе повуче праведна граница која ће одговарати природним и народносним приликама, као и привредним интересима становништва, и што је

важније од свега другога, — такођер вољи већине житељства. Тим захтевима одговара једино гранична линија која иде од најсеверније тачке Јадранског мора, тамо где се састаје Балканско полуострво с Апенинским, те крећући даље на север оставља Југославији долину Соче, без Фурланске низине. Природа је овде јасно одделила два народа један од другог као мало где. Уздуж целе источне границе Италије, од Карнијских Алпи до мора, фурлански елеменат, та верна предстража Италије, држи све низине до самих подножја брегова, док су бреговити крајеви настањени Словенцима. На исток од ове природне и уједно језичне границе налазе се, како је опћенито познато, само појединачно осамљене групе становништва италијанског језика. Тако не постоји ни једно италијанско место на путу од Горице до Трста, нити између Трста и Ријеке, нити на прузи између Трста и Поле.

Кад се италијанским језичним острвима на јужно словенској националној територији осигура право употребе њихова језика у јавној управи и у школи, које је законима нове Југославије признато свим мањинским групама, — сви остали интереси италијанске мањине у Југославији наћи ће потпуније задовољење у склопу државе јужнословенске него у државној вези с Италијом.

За истарске градиће с италијанским становништвом сви се у томе слажу да су им привредни интереси нераздруживо скопчани с њиховим словен-

ским залеђем. Ако се, како и сам Салвемини налази, они не могу раставити од своје словенске окoliце, свако ће наћи да је праведније да и они припадну Југославији као део нераздељиве Истре, у којој је јужнословенско становништво бројно двапут јаче од италијанскога, — а да не истичемо како се из тога јужнословенског живља стално попуњавају демографске празнине које настају у дотичним градовима.

Једнако је нераскидљива и вековна веза града Горице с долином средње и горње Соче, с долином Випаве и с Горичким Красом. Ови словенски предели сачињавају заједно с градом историјску област познату под именом Горичке грофовије, док низина уз доњу Сочу, у којој живи фурлански огранак италијанског народа, називана Градишком облашћу, има своје средиште у градићу истог имена (који се словенски зове Градишче). Горичка област јесте један од национално најхомогенијих крајева. У њој нема нити једног италијанског насеља, сва су, осим града Горице, чисто словенска. И у самој Горици говори се поред италијанскога и словенски, и то у веома јаком размеру. По службеној аустријској статистици у Горици је године 1910 било скоро 50% грађана словенског језика, а словенске крви сигурно и више, како сведоче породична имена са словенским наставком. У целој Горичкој грофовији, заједно с градом Горицом, број Словенаца је десет пута већи од броја Италијана. Ако се Горица, како

се сви слажу, не може да одели од своје области, тад сви разлози говоре за то да она мора да припадне Словенији, односно Југославији. Горица је од искона и била словенска, како каже само њено словенско име, које у значењу одговара италијанској речи „colle”. Од овога старог словенског назива постало је италијанско име Gorizia, које италијански ништа не значи, као и други страни називи, које су Французи, Енглези и Немци у својим језицима начинили за овај град (Goritz, односно Görtz).

Од свих спорних пограничних питања између нас и Италијана, најзамашније је, без сумње, питање града Трста (старе римске колоније у Илирској земљи, с чудним именом Тергесте, које тако живо подсећа на словенско „тржиште”). Ово велико место са знатном већином грађана италијанског језика Југославија не својата у име националног права. Ма да је Трст одасвуд окружен само словенским живљем, претежно италијански карактер града Трста јесте неоспорив. Југославија нипошто не треба да у њ дира. То не захтевају њени интереси, пошто је сам Трст, крај свега италијанског говора, упућен на најтешњу сарадњу с Југославијом. Осим језика и културе, који су му заједнички с Италијом, Трст у сваком погледу припада јужнословенској страни Јадрана: колико по свом географском положају и по саобраћајним везама са залеђем, толико по поморско-трговачким традицијама које су

никле из његова положаја, и по свим економским интересима који су му заједнички с Југославијом. Осим свега овога веже га донекле за Јужне Словене и крвно сродство, јер, како се може читати у Меуер-овој Енциклопедији онога доба, становништво Трста крајем XIX века састојало се већином од грађана јужнословенског порекла који су говорили италијански.

Трст је природни морски излаз за северну и западну Југославију, као и за читаво Подунавље, с којим може да се веже опет само преко Југославије. Италија је анексијом Трста била за час задовољила италијанске националистичке осећаје у граду, али је брзо наступило разочарење с италијанском управом. Главни је узрок томе незадовољству био економски назадак града под Италијом. Југославија ће да донесе граду нови трговачки процват. Али ће се она уједно и чувати на не изазове незадовољство Тршћана на другој линији. Тршћански Италијани треба да се у своме аутономном граду, под суверенитетом Југославије, осећају национално толико задовољни и обезбеђени као да живе у властитој независној држави. Кад према овом југословенском програму Трсту буде зајамчено да ће моћи самостално да води своје градске послове те да сачува народносни и културни карактер који му даје већина његова грађанства, а да ће на другој страни опет постати главна поморска лука на путу између Средње Европе и Истока, уз примерени ути-

цај града на управу пристаништа, тешко је зами-
 слити другу комбинацију у којој би Трст могао да
 нађе повољније услове за своју будућност, било на
 привредном или на просветном пољу.

Муниципална аутономија треба да једнако
 буде повраћена и Ријеци. Слободна Југославија не
 ће следити на Ријеци фашистичке методе D'Appun-
 ziја и Мусолинија, а не смеју се поновити ни по-
 грешке из 1918 године, кад су неки кратковиди хр-
 ватски националисти мислили да се најбоље служи
 интересима Хрватске и Југославије укидајући град-
 ску самоуправу Ријеке и силом искључујући ита-
 лијански језик из градске управе. Новој Југослави-
 ји која се оснива на демократским темељима не
 може да смета градска самоуправа Ријеке, нити
 још шира аутономија него што је Ријека имала
 под Мађарском. У њој италијански језик може да
 задржи оно место које хоће да му даде већина Ри-
 јечких грађана. Ово исто вреди за школе на Рије-
 ци, које ће, већ према законима Југославије, бити
 италијанске за италијанску децу, као што ће бити
 хрватске за хрватску. Југославији није до тога да
 разнарођује Ријечане, већ она хоће да има задо-
 вољне грађане у граду који је из привредних раз-
 лоба њој једнако потребан као што је Ријеци по-
 требна Југославија. С успоставом градске аутоно-
 мије, с несметаном употребом италијанског језика
 и с ускрснућем трговине изумрле под господством
 Италије, бит ће потребама Ријеке и захтевима свих

Ријечана кудикамо боље задовољено него да се овде у срцу Хрватског Приморја створи један нови Данциг, о којему сања гроф Сфорца. Кад би у расправљању овога озбиљног предмета била умесна шала, могли бисмо одвратити г. Сфорци, који ваби Лигу народа у Ријечку луку, да би Женеви био краћи скок до Монтекарла, где би могла да се мирно усидри далеко од балканског осињака.

Г. Сфорца, као и г. Салвемини, сетише се и микроскопске италијанске мањине у Далмацији ван града Задра, којој број од Рапала није никад надмашао 2.000 особа. Време је да се у Италији зна да, кад је становницима Далмације по уговору у Рапалу било дато право да могу да оптирају за Италију а да не морају оставити Далмацију, од 750.000 Далматинаца само пар хиљада је тражило италијанско поданство. Гроф Сфорца, а сигурно ни г. Салвемини, не знају како је ова ванредно привилегована мањинска група одвратила Југославији за све повластице које је у њој уживала. Они су за време италијанске окупације Далмације (1941—1943) вршили тако страшна и одурна недела над својим југословенским суграђанима у Сплиту, Шибенику, Корчули, Вису и другим местима Далмације, да се после капитулације Италије нису усудили остати у земљи, већ су заједно с фашистичким крвницима побегли да би измакли казни. Али ма где се крили, достићи ће их неминовна правда победничких уједињених народа. Ови далматински

фашисти тешко су скривили и самој Италији. Они носе највећи део одговорности за мржњу против Словена посејану међу неупућеним италијанским масама, као и за мучки напад Италије на Југославију, којему је с њиховом лажном пропагандом био приправљен терен.

Ово као и све остало што се између једног и другог Светског рата и за време овог рата, догађало између Италије и Југославије остало је непознато гг. Сфорци и Салвеминију, који удаљивши се пред четврт века од позорнице догађаја, живе још увек у прошлости. Зато они поред свега свог политичког искуства нису у стању да нађу праведно решење у питању разграничења, од којег у великој мери зависи будућа судбина обеју земаља.

Приказ правог стања ствари, који смо се трудили да овде објективно изнесемо, морао би да увери разборите италијанске родољубе који имају у себи осећај правде да би поновна анексија т. зв. Јулијске Венеције Италији ишла против воље већине домаћег становништва, и да би она у привредном погледу тешко оштетила и Словене и Италијане те покрајине, а у највећој мери баш она два велика града (Трст и Ријеку) ради којих би се хтело откинути од домовине и ставити под Италију масу од више стотина хиљада Јужних Словена.

Стање које би услед тога настало спречило би успоставу пријатељских односа између две суседне државе, на коју је Југославија спремна чим Ита-

лија заглади, у колико је то могуће, огромне штете које је у овом рату нанела Југославији.

Ми не видимо другог начина да се осигура искрени и трајни мир између Југославије и Италије већ да се народно помешани крај, који сачињава једну географску и привредну целину, а у којему су Словени у већини, присаједини Југославији, уз потпуно обезбеђење језичних права италијанске мањине.

Бит ће срећа за Италију и за Југославију ако ово схвати ослобођена Италија која, препорађајући се у духу Мацинија и Гарибалдија, треба да својем народу врати добар глас потамњен фашистичким барбарством, и да му за дуги низ година осигура мир.

Тој новој Италији демократска Југославија спремна је да стисне пријатељски руку, те да ју, парафразишући барда италијанског ослобођења, поздрави речима:

„Ripassate l'Isonzo, e torneremo fratelli!”

„(Вратите се преко Соче, и бит ћемо опет браћа!)”

Јуни-јули 1944.

Народно право Јужних словена и италијански национализам

После првих изјава гг. Салвемини-а и Сфорце о питању будућих граница Италије нашли су се побуђени и неки други виђенији Италијани (између осталих Дон Стурцо, Тосканини и професор Кроче) да такођер кажу своје мишљење. Осим тога поновно су се јавили гг. Салвемини и Сфорца. Писање једних и других природно је изазвало коментаре и критике у италијанској дневној штампи, но у прилично ограниченој мери. Упада у око да се левичарски органи држе резервисано, док највише пишу о предмету самозване „либералне” и „демократске“ новине, кроз које у главном говоре прикривени дојучерашњи фашисти. Ови фашистичко-националистички елементи одбијају, разуме се, сваку помисао на ревизију италијанских државних граница, поготову на југословенској страни. У ступцима њихових листова наново се појављују старе стереотипне фразе, које често побуђују смех, као, на пример, да су становници Трста Италијани сасвим као Римљани — од речи до речи: „Тршћани су Римљани” — или да је „Трст у читавој својој

историји давао већу важност политици него свом економском благостању“. И за Реку се ту наводи као један од озбиљних аргумената да она припада Италији то што је мађарско национално веће године 1918 признало да Река није мађарска. На поткрепу пак права Италије на т. зв. Јулијску Венецију још озбиљније се каже да Италији нужно требају производи те покрајине, нарочито жива (која се вади из словенске Идрије), угаљ (из хрватске Раше), и боксит (који се копа на хрватским отоцима Кварнера) — сасвим тачно као што би Југославији добро дошао сумпор Сицилије, уље Пуље и наранче Калабрије. Није се чудити што је овим националистичким фанатичима свака и најмања концесија у питању ревизије италијанских граница после изгубљеног рата готова издаја домовине. Они нападају чак и грофа Сфорцу, који не би вратио Југославији ни један педаљ словенске и истарске земље отете јој у Рапалу. Осуђују га већ зато што он предлаже интернационалну контролу над лукама Трста и Реке, ма да би та мера имала за последицу да ова два лучка града не би дошла под суверенитет Југославије. Какав дух данас, поред службене дефашистизације, влада у италијанској штампи, може се судити по томе што је орган једне водеће „антифашистичке“ странке, кршћанско-социјални „Il Popolo“ просведовао против нуђења од стране г. Сфорце грчког Додеканеза Грчкој, и то с позивом на Атланску повељу.

1. МИШЉЕЊЕ Г. САЛВЕМИНИЈА

Од истакнутих, политичких личности које су се изјавиле о разграничењу с Југославијом, најопширније се тим питањем бавио професор Салвемини. Након онога што је писао у својој књизи „What to do with Italy”, он се дотакао овог предмета још у два наврата: у једном меморандуму потписаном од њега и од још петорице виђених Италијана америчких држављана, и пре тога у једној дискусији о политичким приликама Балкана објављеној у часопису „New Free World” у Њујорку, односно у приложеној му Round Table No. 20. У дотичној расправи, у којој су учествовали познати словеначко-американски списатељи Louis Adamić и још неколико политичара разних народности, — кад је дошао говор на питање будућих граница између Југославије и Италије, г. Салвемини је изнео у главnome исто мишљење које он заступа у горе поменутој својој књизи. Признао је, наиме, да је Далмација славенска земља, и да такођер источно од Горице и Трста као и у источној Истри живи компактна славенска маса која има право да се сједини с Југославијом. За градове Горицу и Трст с њиховим „дистриктима” (којима није означио границе) г. Салвемини је казао да је то двојезична италијанско-славенска територија у којој да живи 400.000 Италијана (од којих 240.000 у Трсту) и 400.000 Славена (а од тих 60.000 у Трсту). Како по њему ни једна ни друга страна немају

претежно право на ову покрајину, он би најволио да Италија и Југославија споразумно одлуче о њеној судбини. Ако пак не би могле да се сложе, да препусте решење спора арбитражи. Но проф. Салвемини мисли да је пресуда непристрасног судије већ изречена у корист Италије кад је председник Сједињених Држава Вудро Вилсон доznaчио Италији описану мешовиту територију до т. зв. Вилсонове линије, која по Салвемини-еву мњењу задовољава „националну правду”.

За ту своју тезу г. Салвемини налази потврду у томе што су два страна државника пристали да Трст и Истра припадну Италији, и то руски царски министар Сазонов године 1915, и српски премијер Пашић 1914 и 1917. Ако г. Салвемини заиста држи да је тиме доказано право Италије на претежно славенске земље, он је могао мирне душе додати да су Сазонов и Пашић уступили Италији, осим Словенског Приморја и Истре, још и друге словенске и хрватске територије: први, с Лондонским пактом, такођер и пола Далмације, а други предавши под италијанску власт, што у Рапалу, што доцније у Риму, још знатан део Крањске, источну Истру, неколико хрватских отока у Јадрану, главни град Далмације, Задар, и најзад Реку, што све лежи преко Вилсонове линије. Г. Салвемини, који истиче како су поменута два државника без приговора уступили Истру и Трст, док су испрва правили потешкоће за уступ Далмације, не погађа зашто

су се министар православног цара и великосрпски премијер показивали мање дарежљиви кад се радило о Далмацији. Њима је обојици лежао на срцу православни, односно српски елеменат у Далмацији, којег нема у Истри и Трсту. Но чим су г. Сазонову казали да су Далматинци у великој већини католици, он је препустио Италији пола Далмације, слично као што јој је и г. Пашић касније дао Задар. Можда ће се г. Салвемини-у, а ваљда још коме, учинити чудновато како је то један југословенски државник олако могао да уступа другој држави словеначке и хрватске крајеве, који су најзад ипак били југославенски. Разлог лежи у вањској политици Београда, која под великосрпским режимом није била југославенска, већ националистичко-српска. Њој није била противник Италија, која није за себе тражила српске земље, већ су јој главни непријатељи били Хрвати, због спора о Босну, у Бугари, због спора о Македонију. Доследно тој политици великосрпски реакционарни националисти, који су владали Југославијом, тражили су у Италији савезника не само против Бугара, већ и против својих властитих судржављана, Хрвата. Кад су године 1924 у Риму министри Пашић и Нинчић поклонили Италији Реку, писац ових редака, наставши се с потоњим у Палацо Киђи, упитао га је за разлог тога уступака, а на то је од г. Нинчића добио овај одговор: „Италија нам је на узврат обећала да неће више помагати Бугаре и Хрвате”.

2. ВИЛСОНОВА ЛИНИЈА

За претседника Вилсона не може се казати да је тако лаке руке даривао Италији словеначке и хрватске крајеве. Напротив, он се енергично противно претензијама Италије на славенске земље, не зато што би био ненаклоњен Италијанима, како су Италијани стално тврдили и како регби верује и г. Салвемини, већ што је народно право било на страни Славена. Вилсону су којешта пребацивали, али нико му није порекао праведност. Особито му се приговарало што је хтео да решава националне и граничне спорове у Европи, не познајући географске ни етнографске прилике. И овај приговор треба узети с резервом. Није чудо што претседник Сједињених Држава, професор и филозоф, није био у танчине упућен у националне одношаје бившег аустријског Приморја, које је Италија својатала за себе. Али те су одношаје темељито познавали њему додељени експерти, с којима се он саветовао. По њима је претседник добро знао да су Далмација, као и долина средње и горње Соче, чисто славенске земље, да су у Истри Славени у знатној већини, и да у Трсту живи јака славенска мањина. Нарочито је тачно познавао све етнографске детаље спорнога подручја г. Џонсон, професор Колумбија универзитета, главни претседников саветник у питањима граница Италије. Њему су односне народносне прилике биле тако добро познате, да ни од

кога није тражио ни примао обавештења. Ипак је једном примио два претставника истарских Славена, професора Рибарића и још једнога средњошколскога наставника, који су жудели да му лично наведу све своје разлоге, надајући се да ће га уверити о претежно славенском карактеру Истре и тако спасити Истру за Југославију. Писац ових редака који је претставио та два Истринина америкаанском професору, сећа се, као да је сада било, како је г. Џонсон стрпљиво и са видним саучешћем слушао излагање њему познатих ствари, и како је најзад ганут, са сузом у оку, рекао Истринима: „Знам да је све тако како ви говорите, али ја вам не могу помоћи да цела Истра припадне Југославији”, па се онда обратио к мени с речима: „Реците им ви зашто то није у нашој моћи“. Истарски Славени нису онда могли да се сједине с Југославијом, јер су се томе противиле Британија и Француска, које су Лондонским уговором од год. 1915 биле обвезане да Истру даду Италији. Претседник Вилсон, који није признавао тај тајни уговор, јер се противио од њега проглашеном праву самоодређења народа, узалуд је настојао да склони Клемансоа и Лојд Џорџа да ускрате извршење те неморалне обавезе. Кад је видео да не може избавити све Славене који су тим уговором били продати Италији, радио је да истргне бар један део њих испод туђег господства. Да би сачувао Југославији бар источни део Истре, отоке и Далмацију, Вилсон

никако друкчије, настала је Вилсонова линија. (Њу је за невољу пристао да се Горичка и западна Истра с Трстом даду Италији. У поводу овога, и на карти је учртао проф. Џонсон, па је пред свој повратак с председником у Америку ту карту с оригиналном линијом поклатио писцу ових редака).

Г. Салвемини је могао да у граници предложеној од председника Вилсона види остварење „народне правде“ само зато што му није познат историјат Вилсонове линије. Вилсонова међашна црта није била повучена с намером да се означи граница између две националне територије. Она није ни компромис између југославенских и италијанских захтева. Она је компромис између народног права Јужних Славена и границе Лондонског пакта. Вилсонова линија није поготову суд арбитра. Она је једино покушај поравнања спора између Југославије и Италије, који није успео, јер ниједна страна није хтела да пристане на председников предлог. Југославија није могла да се одрекне великог дела своје народне територије која остаје иза Вилсонове линије. Италија, пак, није се тад задовољавала оним што јој је Вилсон нудио, већ је, користећи се потпором Британије и Француске, анектирала преко Вилсонове линије Снежник, источну Истру, три већа и пет мањих отока, Задар, па најзад и Реку.

Данас би се Италија дакако повукла до Вилсонове линије, али та линија није више актуелна.

Пошто је срамотни Лондонски уговор изгубио снагу, отпао је тај једини разлог који је на конференцији мира у Паризу спречио да се Словеначко Приморје и Истра сједине с Југославијом. Данас ће се код новог разграничења морати поштовати право словеначког и хрватског народа онда погажено. Кад се истарски Словени здруже са својом браћом, томе ће се јамачно много радовати и проф. Џонсон, с којим се г. Салвемини можда лично упознао у Америци.

3 СТАНОВИШТЕ АМЕРИКАНСКИХ ИТАЛИЈАНА

У манифесту изишлом у часопису „Life“ у Њујорку 12 јуна 1944, на којему су потписани књижевник Г. А. Боргесе, публицисти Г. La Piana и R. Racciardi, проф. Г. Салвемини, чувени диригент А. Toscanini и L. Venturi, речено је у сасма демократском духу да Италија ослобођена од фашизма треба да се одрече владања над Албанцима и Грцима као и „над неким компактним етничким групама, немачким или славенским, које наставају пограничне територије на северном крају, (односно) на североистоку Полуострва“. Под „северним крајем“ очевидно се подразумева подручје горње Адиге, насељено Немцима, т. зв. Јужни Тирол, с Боценом и Мераном, а под „североистоком“ источни део т. зв. Јулијске Венеције, у којему живе сами Славени. Куд би тачно ишла тако замишљена нова граница с Југославијом, није ту речено. Јасно

је само да по мишљењу ових италијанских родо-
 љуба, израженом горњим речима, као и по раније
 израженом мњењу г. Салвемини-а, Италија није у
 праву да држи границу Јулијских Алпа, коју су
 италијански националисти прогласили њеном не-
 прикосновеном међом. Потписници манифеста нај-
 одлучнији су у захтеву да Трст остане под Итали-
 јом. Они траже од „Енглеске и Америке начелну
 изјаву да неће подупрети сплетке („complotti”)
 који би ишли за тим да се од живог тела Италије
 отргну земље и градови тако италијански као што
 је Трст”. На које се још градове осим Трста смера
 с овим речима није посве јасно. Што се пак тиче
 тобожњих италијанских земаља („terre”) познато
 је свакоме становнику т. зв. Јулијске Венеције да
 у њој Италијани живе по осамљеним градовима и
 да има само једна мала уска пруга територија на
 југозападној обали Истре од Ровиња до Пуле која
 би се могла назвати „италијанском земљом”. У ма-
 нифесту се претерује с италијанством градова у
 мешовитој славенско-италијанској територији, који
 су сви више мање двојезични — како је то познато
 проф. Салвемини-у. Говорити пак о Трсту, у којему
 скоро трећина становника говори словеначки, и где
 сваки други Италијан има славенско презиме, да је
 то град исто онако италијански као што су Палер-
 мо и Фиренца, како је то написао републиканац г.
 Пачарди, то могу тврдити само људи који никад
 нису били у Трсту. Из такве необавештености ваља

да је проистекла и страствена фраза г. Тосканини-а” да би одузети Италији Трст било исто што и зарити јој нож у леђа“, којој ће се највећма зачудити Тршћани, ако до њих дође број „Life“-а у којему су ове речи одштампане.

4. НЕЗДРАВИ НАЦИОНАЛИЗАМ

Ови, као уопште сви италијански родољуби који траже Трст за Италију, имају за тај захтев један једини стварни разлог: то што је Трст већином италијански по језику. Све остало говори против политичког сједињења с Италијом. Но Трст је и у прошлости био италијански град по језику, а ипак није тражио да уђе у државну везу с Полуоток, премда му је на вратима била граница моћне Млетачке Републике. Обратно, италијански Трст отимао се тој политичкој вези с италијанском територијом, волећи да остане сједињен са својом идиојезичном позадином, јер је с њом добро живео, — тако добро да је од незнатне фурланске варошице постао богати велеград. Италијански анексионистички покрет у Трсту, уколико је имао идеалне побуде, плод је претераног национализма 19 века, који је хтео да искључиво према етнографским границама прекроји карту Европе, презревши друге јаке, често и јаче, везе, историјске, привредне и друге, које од векова спајају људе исте земље а разних језика. Уз то се народност по-

грешно истоветовала с језиком, који јој није увек главно обележје: доста је осврнути се на Ирску, где је огромној већини народа матерински језик енглески. Немачки професори први су развили теорију да сам језик чини народност. То је касније послужило Немцима као „научно” оправдање присилног прикључења к Рајху толиких крајева где се говори немачки: Аустрије, Чешке, Моравске, Познања, Елзаса, Луксембурга. Немци су на жалост нашли доста следбеника у националистичким круговима и других народа. Западна Европа није подлегла тој болести, имајући у старим границама Француске, Швајцарске, Низоземске и Шпаније чвршће историјске оквири. Ако сви знаци не вајају, овај ће се нездрави национализам изживети с овим ратом и у осталој Европи, да уступи место демократском реду, по којему ће при коначном сређивању Европе, освешћене народне масе у првом реду тражити да се уваже њихове битне потребе и жеље изражене слободном њиховом вољом, а не националистичким диктатом. Ови ће се критерији без сумње наметнути и будућој конференцији мира, која ће само тако моћи да да сретније резултате него они постигнути 1919 у Паризу. Према томе може се очекивати да се овог пута неће пустити из вида да је Трст свим својим садашњим интересима, као и својом прошлошћу и својом будућношћу, нераздрживо везан са својим југословенским залеђем, и — што је најважније —

да је становништво Трста, како већ сада показује, у својој већини свесно тога. Народност је, истина, главни основ државног живота у савременом свету, али, као свако правило, тако и ово познаје изузетке. Где су привредни животни интереси или традиције, или обоје, јачи од језичних веза, ту народносна статистика нема главну реч. Како Штразбург, који је по језику више немачки него што је Трст италијански, неће да припада Немачкој него Француској, још пре је разумљиво ако двојезични Трст више воли да уђе у државну везу с Југославијом него с Италијом. За Истру и Горичку ствар је веома јасна и проста. У оба ова краја код већине становништва слажу се матерински језик и политичке тежње, пошто Славени који сачињавају 2/3 житељства Истре и 9/10 становништва Горичке, већ годинама лију крв за своје ослобођење од туђинског ропства и за сједињење с Југославијом.

5. Г. СФОРЦА О РЕЦИ И О ТРСТУ

Гроф Карло Сфорца, министар без портфеља у влади г. Бономи-а и бивши министар вањских послова Краљевине Италије, дотакнуо се поновно питања источних граница Италије у једноме своме предавању одржаном 20 августа 1944 у театру Елизео у Риму. У томе своме говору он је опет величао Рапалски уговор као неко добротворство исказано Југославији, те је у таквоме пријатељ-

ском духу заступао споразумно решење гранично-га спора између две земље. Посебно се овај пут осврнуо на Реку и Трст, те је о њима казао: „Било би у интересу двају народа, као и Реке и Европе, да споразумно понудимо Реку једној будућој Супер-лиги народа, која би имала интереса да има своје седиште у једном од најбоље опремљених морских пристаништа на свету. Италија и Југославија добиле би већи утицај; Русија би радије долазила на Реку него у Женеву, где је била неправедно нападана; Река, која је анексијом осиромашила, вратила би се у нови живот, остајући што је увек била, стара слободна италијанска општина.” Што се Трста тиче, ништа не би било природније него сачувати италијанским један град који хоће да буде италијански, а интернационализовати луку средством конзорција у којему би се Југославени осећали господарима као Италијани и други суседни народи.

Како се види, г. Сфорца у погледу Реке остаје код своје омиљене тезе да би овај град заједно с његовом луком требало интернационализовати, учинивши га седиштем будуће Лиге народа. Само овај пут г. Сфорца не тражи за своју Супер-лигу, како је сад титулира, и хрватски Сушак, на који је нишанио пређашњи овакав његов предлог. Остаје увек загонетно зашто би Лиги народа требало и који би њен интерес задовољило једно велико и најмодерније уређено морско пристаниште. Што се

пак тиче осталих благодети које г. Сфорца обећаје Реци, Југославији, Италији, Русији и целом свету, те ће јамачно читаоци сами моћи најбоље да оцене. Главно је то да кад би се остварио лепи сан г. Сфорце, Река се не би сјединила с Југославијом, којој овај град треба да припадне не само због толиких стварних разлога, већ и по Вилсоновој линији, на коју се данас позивају Италијани. Чак и по злосретном Лондонском уговору Река је имала да припадне Хрватској. „Кад не може да буде италијанска, нека буде свачија само не југословенска” — то је девиза свих италијанских националиста, којима је г. Сфорца својим осебујним предлогом, сигурно угоднио, ма да се они у својим новинама на њега љуте.

По другом предлогу, који је гроф Сфорца изнео у овоме свом предавању а који се тиче Трста, град би имао да остане Италији, али без луке. Управа пристаништа имала би да се одузме Италији и повери једноме интернационалном конзорцију. Идеја није нова, јер је одмах после слома Италије бачена из великих капиталистичких кругова у свет реч да би Трст имао да дође под интернационалну контролу, да буде ваљда као неки мали јадрански Шангај. По предлогу г. Сфорце, како је формулисан у његовом говору, у управи пристаништа не би имале удела велике силе, већ би луком управљале Италија, Југославија и „друге суседне државе”, под којима се вероватно под-

разумевају Аустрија, Мађарска и Чехословачка. Искуство с Данцигом морало би подучити свакога да у једноме те истом месту не могу да опстоје две власти — једна над градом а друга над пристаништем — без неизбеживих и трајних међусобних трвења. А што би тек било, питамо се, кад би Трст добио пет господара? Ако се хоће да Трст мирно живи и ради, он треба да има само једног суверена. Град и лука морају да буду под контролом једне те исте државе, била то Југославија или Италија. Друге државе немају никаква права да се мешају у питања која се тичу пограничне територије југославенско-италијанске. Једино би било оправдано да у управи луке има поред државе реч и град, пошто је лука његов органски део. Суседним државама могу се на основу посебних уговора дати на употребу извесни отсеци пристаништа за њихове трговинске операције. Један такав отсек могао би се резервисати и Италији, премда је више него сигурно да би тај мул био увек празан, јер сав поморски извоз и увоз североисточне Италије иде преко Венеције. Нити цигломе граду или селу у Италији преко Соче није потребна тршћанска лука. Не би ни г. Сфорца предлагао да се пристаниште Трста изузме испод италијанског суверенитета, да није то лука посве сувишна Италији.

5. ТРШЋАНИ ПРОТИВ СЈЕДИЊЕЊА С ИТАЛИЈОМ

По г. Сфорци имало би се само очувати италијанство града, јер да „Трст хоће да буде италијански“. Ако се под очувањем италијанства разумева одржање језика и националних особина грађанства које већина Тршћана хоће да очува, томе нема сметње ни од које стране. Друго је питање хоће ли Трст да и надаље остане под суверенитетом Италије. Верује ли г. Сфорца да већина Тршћана то жели? Можда има још Италијана ван Трста који су у то убеђени, но ко из ближега познаје Трст уверен је да је тршћанско грађанство у својој великој већини противно да њихов град опет припадне Италији. Знаће се најбоље ко је у праву ако и кад Тршћанима буде дато да слободно изразе своју вољу. Без тога, истина, не може се математички утврдити који је део становништва данас за реанексију Италији, а који је томе противан. Али поуздано знамо какво је у томе погледу било расположење Тршћана непосредно пред први светски рат, баш кад је иредентизам био на своме врхунцу. Године 1911 вршили су се у Трсту избори заступника за бечки парламенат, који су били тајни, и зато слободни, и плебисцитарни, јер су право гласа имали сви одрасли мушкарци. Три су странке биле тада поставиле своје кандидате: италијански националисти (иредентисти), социјални демо-

крати и национални Словенци. Резултат избора био је тај да италијански националисти нису добили ни већину мандата ни већину предатих гласова. Сами социјалистички кандидати, за које је гласала већина Италијана и мањина Словенаца, добили су више гласова од иредентиста. К томе треба још додати гласове националних Словенаца. Пораз није тада доживела само италијанска национална странка као таква, већ и националистички покрет, јер су његови вође, хтијући овом приликом постићи плебисцитарну афирмацију јадранског иредентизма, били канديدовали на својим листама не само своје главне људе из Трста, већ Италијане из Истре и из Далмације. Сигурно знамо да је већина Тршћана била противна сједињењу с Италијом и године 1919, јер тад Италија није никако хтела да пристане на плебисцит, који је предлагала Југославија. Трсту нису никад дали да изрази своју вољу. Италијански националисти били су увек противни плебисциту у Трсту и у осталој т. зв. Јулијској Венецији. Није тешко погодити да је данас, након 25-годишњег економског застоја и фашистичке владавине, већина Тршћана још неповољније расположена према политичкој вези с Италијом. Разуме се, говоримо само о правим Тршћанима, не о странцима који су се за време анексије доселили у некад богати и напредни Трст из свих крајева Италије, а понајвише из сиромашних и заосталих крајева Југа. Данас су многи рођени Тр-

шћани већ отворено на страни Југославије, борећи се у редовима југославенске Народно-ослободилачке војске.

Опште позната противност тршћанских маса италијанског језика политичком сједињењу с Италијом неправо се сматра помањкањем патриотизма. Поготову је неправедно крстити је издајом народне ствари, како то раде неки фанатични националисти. Ко је икад пребацио издају француске народне ствари Женеви, која је по језику, по култури, па и по територији скроз француска — далеко више него је Трст италијански — а ипак неће да уђе у састав француске државе? Национални шовиниски неће да виде да је Трст, код свега свог претежно италијанског говора, много јаче везан за своје залеђе него за Италију, и то не само економским интересима, што и сами трезвени Италијани увиђају, већ и својом прошлошћу, својим традицијама. Он је пуних 700 година, све до јуче, био у сталној, тесној, непрекидној вези са својим залеђем, највише са словеначком народном територијом, која му је дала и највећи део крви. Та дуга заједничка прошлост оставила је дубоке трагове у обичајима, наклоностима, начину живљења и менталитету Тршћана. Тако је Трст, не само земљом, већ и својом историјом најуже везан с народом који га одасвуд опкољује.

Иредентисти, да би нашли неку историјску везу Трста с Италијом, морали су сегнути две хи-

ладе година натраг, чак у време кад је римски цар Август преместио границу Италије на Јулијске Алпе. С ослоном на овакву политичку археологију Мусолини је својатао за Италију господство над целим басеном Средоземног Мора. Уосталом Августова граница није била државна ни народна, већ просто административна. Државна је граница била на Дунаву. С обе стране Јулијских Алпа живела су сродна племена, која се ни тада ни касније нису разликовала по језику. (Овде као и онде употребљавала су се испрва илирска наречја, па романски дијалекти, истарски и далматински, а од седмог века даље говорио се на обе стране славенски језик). Ако би за разграничење данашњих држава баш имале да буду меродавне међе старовечних римских провинција, питао је један шаљивчина, зашто би Италија морала добити Августовску линију, кад је од ње старија и часнија Цезарова линија, по којој је Италија допирала само до Рубикона?

Чак и један стих Дивине Комедије имао би да по неким сентименталним Италијанима одлучи о судбини једног милиона људи. Пошто је Данте означио Кварнер (залив између Истре и отока Цреса) као границу Италије, — никако државну ни народну, већ једино географску — имала би Истра, а с њоме дакако и Трст, да данас припадне краљевини Италији. Ако се даје таква политичко-етнографска важност једноме стиху Дивине Коме-

дије, из другог стиха дало би се извести једнако основан закључак да у земљи данас прозваној Јулијска Венеција брда у Дантеово доба нису имала италијанска имена, јер је Данте, чувши ту за брдо звано Јаворник, забележио му по дијалекталном изговору онога краја, словеначко име као „Jaber-nesh“, на велику муку каснијих дантиста, који су дуго разбијали главу мислећи испрва да је тај Jaber-nesh име некога врага, док се најзад није неко досетио да је то славенски Јаворник!

6. ТРШЋАНСКИ ИРЕДЕНТИЗАМ

И републикански првак г. Р. Пачарди тражи безусловно за Италију целу т. зв. Јулијску Венецију. Расправљајући у листу „La Voce Repubblicana“ од 7 септембра 1944 питање нових граница с Југославијом, он за Горицу, Трст и Истру не допушта ни дискусију ни плебисцит, док би се по њему могло разговарати о осталим спорним пределима (вероватно мисли на Реку и Задар). За ове крајеве пристао би и на плебисцит. Иначе г. Пачарди усваја познате нам аргументе г. Салвемини-а, те преноси и оно што је он казао о признањима Сазонова, Пашића и Вилсона. Посебно за Трст, који је њему, како смо видели, искључиво италијански град, каже да га се Италија никад неће одрећи. Он за то на додаје и један сентиментални разлог: напуштање Трста, вели, не допушта италијанска национална

страст, којој је Трст од пре педесет година предмет. Та је национална страст „иредентизам”, или она бар потиче од иредентизма, а родила се управо пре неких педесет година у Трсту. Слабо је позната историја овога тршћанског иредентизма. До под крај деветнаестог века само су ретки италијански интелектуалци у Трсту сањали о сједињењу с Италијом. Озбиљног политичког покрета за отцепљење града од Аустрије није нипошто било, и мало је ко веровао, а још мање желео да Трст потпадне под Италију. У граду је владало материјално благостање, којег су судионици били у првом реду виши грађански кругови италијанског језика, а донекле и само радништво. Још се нису биле распламсале народне борбе. Премда је грађанство већином било славенске крви, италијански језик, тачније један понешто искварени венецијански дијалекат, био је свима заједнички језик трговине и опћења. Нови славенски досељеници без отпора су усвајали тај туђи говор, постепено се губећи у италијанској маси. Промена је настала тек кад су Словенци, поставши национално свеснији, стали више ценити свој језик и чувати своју народност. Сад је настао прекид у италианизовању славенских сељака и радника који су долазили у Трст. Словеначки језик, који се до тад крио између четири кућна зида, излази сад на улицу, па улази помало у трговину и уреду. Град добива све већма двојезични карактер, јер је словеначка околица самога

Трста главни извор из којег град попуњује своје демографске празнине. Ово видно напредовање Славена у граду забрињује италијанске интелектуалце, а још више остале горње слојеве, који у подизању словеначког елемента виде угрожавање и своје економске превласти. Од овог часа почиње национална борба у Трсту, која узима уједно и социјални карактер, јер се на једној страни налазе италијански сињори (господа), а на другој Славени нижих класа, које Италијани зову презирним именом „Sciavi“ („Шћави“, што у тршћанском дијалекту значи „робови“). Италијанска владајућа класа води страствену несмиљену борбу против славенског елемента, у којој често избија више мржње против словеначког језика него љубави према италијанскоме. Све до пада Аустрије Словенци нису могли да добију од тршћанског магистрата, који је био у рукама италијанских националиста, нити цигле словенске школе, у граду у којему је тад било више десетака хиљада свесних Словенаца. Словенци су прихватили борбу, сами су о своме трошку подигли и уздржавали словеначке школе за своју децу и друге културне установе на своме језику, те су незадрживим природним процесом све већма напредовали. Пред први светски рат број национално организованих Словенаца и других Славена приближавао се је једној трећини укупног становништва Трста. Већ пре тога италијански су виши кругови били увидели да нормалним начином

не могу стати на пут овоме напредовању славенског елемента. Увидели су да се то да постићи је једино силом. Но док је Трст био у Аустрији није се могла употребљавати сила, јер је Аустрија последњих година 19 века, какве год пороке иначе имала, била правна држава. Остајао је само један пут за осигурање италијанске превласти: отцепљења аустријског Приморја (Трста, Горичке и Истре) од Аустрије и његово Сједињење с краљевином Италијом. Италијанска национална држава, рачунало се, моћи ће да силом заустави напредовање славенства у Трсту, и још к томе да постепено поиталијанчи Славене тршћанске околице, Горичке и Истре, одакле су се стално попуњавали проређени редови тршћанског грађанства. Из ових рачуна и тежња родио се јак политички покрет познат под именом иредентизма који тежи за сједињењем Трста и целе покрајине с Италијом. Тршћански националисти узимљу за себе име „irredenti” (неоткупљени), да би с тиме побудили сућут италијанског народа и задобили његову потпору. У том циљу они му се приказују као прогоњена браћа, као потлачени поданици омражене Аустрије. У ствари они су у Аустрији, поред материјалног благостања, уживали сва грађанска и политичка права, штавише и особити привилеговани положај. Захваљујући изборном реду за општине, Трст и други градови аустријског Приморја били су у рукама италијанских националиста. Аустрија је за њих из-

државала многобројне школе свих степена на италијанском језику, док десетци хиљада Славена у Трсту и на Реци нису могли да добију ни цигле пучке школе. Док су се истарски Славени морали деценијама борити да добију једну хрватску гимназију, у Задру су биле две италијанске средње школе, и две италијанске стручне школе. У Далмацији је била једна средња школа на сваких 120.000 Славена и једна на сваких 10.000 Италијана. Иредентисти су дизали велику вику што им Аустрија није отварала италијански универзитет у Трсту, а штајерски Словенци, којих има више него свих Италијана у т. зв. Јулијској Венецији, нису за пола века могли да добију ни једну гимназију. К томе су аустријски Италијани могли да полажу правне испите у своме језику на аустријским универзитетима, што није било дато Јужним Славенима, којих је у Аустрији било двоструко више него Италијана. У Аустрији се никаква неправда није наносила иредентистима, недостајало им је само то што нису могли да силом искорене славенски језик у Приморју. Градећи се жртвама Аустрије, они су успели да заведу један знатан део италијанског јавног мишљења. Вешта њихова пропаганда везала је за име Трста име италијанскога Трента, те је од ова два имена створила бином „Trento Trieste“, који је пре првом светског рата годинама одјекивао Италијом као ратни поклич за ослобођење „неоткупљене“ браће, па је најзад увео Италију у рат. Италијан-

ске масе, које слабо познају географију, веровале су да је ондашње аустријско Приморје, за које је тек тада створено име „Venezia Giulia”, чисто италијанска земља, као што је то Трентино, и доследно томе да је национално право на страни Италије, кад је пошла у рат да присвоји тај већином славенски крај. Видели смо како су се после првог великог рата оствариле намере иредентиста. Чим је Италија „ослободила” Приморје, они су, располажући државним апаратом и не бирајући средства, прегнули свом силом да што пре разнароде славенску већину становништва Словеначког Приморја и Истре. Није чудо што су баш они били први који су јурнули у фашизам, којему су до данас остали верни, као што је посве природно да је у Трсту била инаугурисана, спаљењем словеначког Народнога дома, серија великих противславенских злочина. Тршћански иредентизам, који се идентификовао с фашизмом, показивао је знакове вештачког живота док га је подржавала фашистичка тиранија. С падом фашизма пала је и његова моћ. Тек сада моћи ће да се чује непатворени глас Трста, у име којег ће да проговори дуго угњетавана већина италијанског грађанства, која је, чувајући свој језик и културне традиције, увек живела у миру са својим славенским суграђанима, и која то исто жели и сада. Фашисти добро знају које је расположење огромне већине урођеног становништва Трста, и због тога се сада ови нови „либе-

рали" и нови „демократи“ у Италији одлучно изјашњавају против плебисцита у Трсту. За г. Пачарди, борца из шпанског рата за слободу, који се такођер противи плебисциту, волимо веровати да га је на тај противслободарски корак искључиво завела италијанска народна страст, коју је иредентистичка пропаганда распалила у Италији. Желети је италијанском народу да се што пре излечи од те страсти, јер ће тако сазнати истину и моћи да на основи истине уреди свој одношај према Трсту, граду својега језика у другој земљи, и утврди трајно пријатељство са својим суседима преко Јадрана.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ПЕСНОВАЦ

7. СЛАВЕНИ У ТРСТУ

Славени не траже за себе привилеговани положај у Трсту. Они се задовољавају с тиме да се могу културно развијати у своме језику као што је то омогућено свакој народности у Југославији. Италијанска демократија не може да буде противна томе да се између два национална елемента у двојезичном граду развија мирна културна утакмица, која ће свакако подићи просветни ниво града. Ако се природним развитком славенски елемент и ојача у граду, италијански ће народ на другој страни црпи од тога користи, јер ће Трст тим успешније моћи да врши улогу посредника између Италије и славенског света. Демократија за-

хтева да се свакоме народу пружи могућност да слободно развија своју националну културу и да чува своје синове од присилног однарођења. Најсјајније врши ту демократску мисију Русија према свим и најмањим народностима Совјетског Савеза. Кад тршћански Словенци буду у свему равноправни грађани, Италијани ће имати у њима најбоље пријатеље. Истина, словеначка мајка неће њима више родити народног мученика, којему су морали осакатити име, да би изгледало италијанско. Али су зато тршћански Словенци дали Трсту за једног Оберданка—Обердана читав низ мученика, који су изгубили живот и годинама трунули у тамницама, јер су неустрашиво устајали на одбрану слободе Трста против фашистичке тираније. И о овоме се италијанскоме народу не дâ да дозна истину, јер кад су недавно италијанске новине у својим чланцима славиле „мученике Трста”, оне нису казале да су то у огромној већини били Словенци, тако да је свако морао веровати да се радило о Италијанима.

О питању италијанских источних граница изразиле су се још две истакнуте личности у јавном животу Италије. Једна је католички свећеник Дон Стурцо, први организатор и вођа хришћанско-демократскога покрета у Италији, који је морао да испред фашистичке тираније бежи у Америку, у исто доба кад је Ватикан називао Мусолини-а чо-

веком послатим од провиђења. Други је надалеко познати филозоф професор Бенедето Кроче.

Први од ове двојице, колико нам је познато, дао је о овом питању само једну изјаву, и то заједно с грофом Сфорцом и с горе поменутиг г. Пачарди, која је изашла у часопису „Free World” у Њујорку године 1943. Пошто на жалост нисмо могли да дођемо до ње, можемо једино да нагађамо из тога што се Дон Стурцо придружио грофу Сфорци, а није потписао меморандум г. Салвемини-а, који признаје Југославији право бар на један део т. зв. Јулијске Венеције, да је и Дон Стурцо са својим ауторитетом узео у одбрану границе наметнуте Југославији у Рапалу. Волимо веровати да је Дон Стурцо, син далеке Сицилије, који можда никад није био у славенским крајевима подложним Италији, заузео националистичко становиште грофа Сфорце из непознавања прилика.

8. КРОЧЕ О ГРАНИЦАМА ИТАЛИЈЕ

Професор Бенедето Кроче, који је и духовни вођа либералне странке, осврнуо се на питање граница Италије у своме јавном предавању „О Италији у међународном животу”, које је одржао у Риму 21 септембра 1944. Због личности предавача, којега Италија сматра својим најдубљим мислиоцем, предавању је поклоњена особита пажња, а било је с нарочитим интересом ишчекивано од Сла-

вена који у ово ратно доба живе у Италији. Пошто је слобода Јужних Славена била изложена 25-годишњим тешким прогонствима у Италији, и најзад погажена нападајем италијанских трупа на независност и целокупност Југославије, предвиђало се да би г. Кроче, који се истиче као поборник слободе, говорећи о међународном животу Италије, могао да поучи свој народ како би имао да у будуће уреди на основу узајамног поштовања слободе своје односе с другим народима, нарочито са својим суседима преко Јадрана. На опште чуђење г. Кроче није казао о томе ни речи. Расправљајући о међународном положају Италије, он, за право чудо, не само што није видео Југославију, већ је успео и да потпуно игнорише и Совјетску Русију, ту најјачу силу на нашем континенту, којој је Италија већ сада дужна нешто захвалности. У својем дугом говору, који запрема пуних десет штампаних страница, проф. Кроче сетио се Славенства само у овој краткој тачки: „Шта да кажемо о патњама Пољске, Русије, Француске, Белгије, Грчке, и Југославије и свих осталих народа који су били тлачени, пљачкани, мучени и убијани од Немаца?”

Свак ко је прочитао ове ретке морао је да се чудом запита: је ли могуће да овај велики Италијан, који је до јуче био и активни министар своје земље, није знао да су народе Југославије тлачили, пљачкали, мучили и убијали не само Немци, већ, на најокрутнији начин, и фашистичке хорде, а на

жалост и многи други италијански војници? А ако је то знао, како је овај праведник, осуђујући крволочне Немце, могао да муком пређе преко сличних злочина својих земљака?

Г. Кроче се чувао да спомене име Југославије: и онде где је у његовом предавању говор о границама Италије, премда се осврнуо једино на границу према Југославији. Он је о томе питању казао ово:

„Да се осврћем на посебне предлоге и упуштам у расправе о територијалним питањима, сада је, чини ми се, прерано и неопрезно; али не могу да прећутим да су нас пропагандисти енглеског радија, док је још владао фашизам, потичући нас да стресамо са себе мрски и противиталијански режим, уверавали, уз свирку химна нашег ослобођења, да никад неће бити померене границе Италије, оне границе означене Дантеовим стихом, које је крвљу више стотина хиљада Италијана себи извојштила. Италија у једном великом рату, борећи се уз бок данашњих савезника; а осећај да треба да буду поштоване те земље насељене Италијанима, једнако као и друге које смо нашим напорним радом откупили за просвету, то је осећај целог италијанског народа, од либералаца до католика, социјалиста, комуниста”.

„Што се тиче осталих територијалних питања, која су у вези с бољим уређењем и осигурањем што трајнијег мира у Европи, Италијани ће о њима

расправљати држећи стално пред очима поменути заједнички свети циљ."

Ове китњасте речи неодољиво дозивљу на ум г. Мусолинија у двоструком погледу: због једнаког империјалистичког програма, и због тога што овде г. Кроче, попут бившег Дучеа, говори у име целог италијанског народа. Међутим, још пре него је он у овом говору тражио да Италија има да придржи све своје границе и да сачува све колоније, он је у томе био јавно дезавуисан од најугледнијих Италијана из Америке. Више тога што он сматра правом Италије, гг. Салвемини, Тосканини, Боргесе и други, како смо видели, јавно прогласише неправдом, тражећи да Италија напусти немачки Јужни Тирол, чисто славенски део т. зв. Јулијске Венеције, и све своје колоније, до последње. Ако се антифашистички кругови у самој Италији нису још јавно сагласили с овим демократским становиштем својих сународника у Америци, то је без сумње само због тога што они држе да би то у овај час било прерано.

Ко год није познавао г. Крочеа као политичара, ваља да је остао немило изненађен неочекиваном спознајом да се мишљење чувеног филозофа у питању италијанских граница и колонија потпуно поклапа са становиштем националиста, дојучерашњих фашиста, а ранијих иредентиста, и то не само у захтевима, већ и у разлозима које г. Кроче наводи. Баш као и они, проф. Кроче тражи да

остане Италији читав крај између старе италијанске границе и Јулијских Алпа — који он захвата познатим Дантеовим стихом —, јер су то земље „насељене Италијанима”, дакле италијанске, и јер су оне задобивене италијанском крвљу проливеом у првом светском рату. Сасвим је тачно што тврди г. Кроче да у овим земљама има Италијана, али је то само половина истине, јер у истим земљама, што је г. Кроче избегао да каже, живе и Славени, и то у далеко јачем броју: по г. Салвемини-у 650.000 њих према 400.000 Италијана, а у ствари у размеру од 2 : 1. Пошто су Славени свакако у већини (још нико није казао да је већина становништва италијанска!), није могуће схватити како италијанска мањина може да да италијански карактер дотичној области. Не може се назвати италијанским ни један део т. зв. Јулијске Венеције, јер Италијани не живе нигде у већој компактној маси, већ сачињавају само језичне отоке у славенском мору. Долази сумња да проф. Кроче није никад узео у руке једну од многобројних етнографских карата, не југославенских ни италијанских, већ немачких, француских, енглеских, на којима се види територијално распротањење италијанскога и славенскога живља у „Јулијској Венецији”. Не једна, него све многобројне карте те врсте, старије као и новије, сагласно показују да све италијанске језичне анклавe Трста, Горице и Истре, скупа узете, не запремају ни 1/10 укупне површине ове области, док је више

од 9/10 ове земље чисто славенска национална територија. Кад Италијани немају ни бројну већину ни већи део територије за себе, ваља да се сваки непристрасан човек пита, по чему је та земља италијанска? Но све кад не би било ни једног Славена у тој области, већ би она била насељена искључиво Италијанима, то још само по себи не би давало право Италији да ту земљу анектира. Само немачки империјализам учи да Рајх има право да присвоји сваки крај где се говори немачки, не питајући становништво, па и против његове воље. Просвећена Европа не признаје националистичку догму, по којој би сви који говоре један језик морали да буду и поданици једне те исте државе. Проф. Кроче-у је добро познато да у близини Француске (у Белгији, Швајцарској и Пијемонту) живи до пет милиона људи који су по језику и култури исто такви Французи као што су Парижани, а ипак ниједан Француз здраве памети не захтева да ти људи морају да се политички сједине с француском државом. Исто је тако познато да у Француској има до два милиона добрих француских држављана којима матерински језик није француски, већ немачки, италијански, каталански, фламански и баскијски, па се ипак нико разборит неће усудити да им каже да они не спадају у Француску, већ у другу домовину, нити они теже да се сједине са суседном државом својега језика. У свету ослобођеном од нацистичко-фашистичке тираније овакве

појаве, које нису ограничене на саму Француску, нису абнормалне. Све слободне нације признају да о државној припадности народа може да одлучује само његова слободна воља. Тај највиши закон демократије јамачно признаје данас и г. Кроче у погледу Корзике и Тичинског кантона, земаља које су у целини насељене Италијанима — народом италијанског језика и културе. Италијани не траже више њихову анексију Италији, јер знају да немају права на то, пошто ни Корзика ни Тичино не ће да се сједине с Италијом. Г. Кроче треба да увиди да је право Италије на Словенско Приморје и Истру (т. зв. Јулијску Венецију) слабије, много слабије, него оно на Корзику, јер овде, нити већина становништва хоће да буде под Италијом, нити су ту Италијани у већини.

Са својом алузијом на границу Кварнера (која је Данте-у требала за једну његову риму) ваљда г. Кроче, као и сви националисти, хоће да су географске границе — без којих живи највећи део држава на свету — саме по себи довољне да оправдају владање Италије над Сочком Долином и Истром, и против претежно славенског карактера, и против воље становништва. Овде се намеће питање слично горњему, зашто се и овај географски аргуменат природних граница — с којим уосталом никад нико није добио ни једне квадратне стопе земље — не истиче за Тичино, Корзику, па и за Малту, који су с географског гледишта кудикамо

изразитији делови Италије него је Словенско Приморје и Истра. Једноставно зато што ти други крајеви нису били освојени, дочим је т. зв. Јулијска Венеција анектована правом јачега, па да би се сачувала, траже се лепши, „научни” разлози да се оправда владавина противна вољи потчињеног народа.

Али напредни људи у Италији, као и горепоменути прваци америчких Италијана, напосред уви-
деше да се митом природних граница не може оправдати присилна владавина над једним милио-
ном људи туђе народности, па зато су се они, како
видесмо, јавно одрекли и границе на Јулијским
Алпама и оне на Бренеру.

9. ИСТИНА О РАПАЛУ

Италијанском народу, необавештеном о правом стању ствари, стално се неистинито приказивало не само да је т. зв. *Venezia Giulia* италијанска земља, већ да ју је Југославија драговољно уступила Италији по споразуму постигнутом у Рапалу. Ово нарочито наглашује гроф Сфорца, који само заборава да каже своме народу и какве је он топле апеле слао уочи Рапала у Лондон и у Париз, да би савезници Италије вршили притисак на Југославију, да попусти пред италијанским захтевима. Словеначко Приморје и Истра дошли су под власт Италије, јер је Југославија онда била преслаба да

се упушта у рат за ослобођење заробљене браће, имајући против себе не само италијанску војску (која је тек после свршеног рата окупирала славенске крајеве), већ и Француску и Енглеску.

Уосталом сам г. Кроче радије се позивље на ратну силу него на споразум с Југославијом. Можда ће се гдекоме учинити лепше што је он тај свој позив задео у фразу о земљама добивеним „крвљу стотина хиљада Италијана”. Нема насиља које, више мање у свим земљама, није оправдано „проливеном крвљу”. Али највећа је профанација крвавих жртава поднесених од једног народа кад се оне наводе као оправдање за заробљење другог народа. Оним 600.000 италијанских војника који су 1915—1918 погинули у рату против Аустро-Угарске није нико рекао да они треба да гину да би подвргли под туђу власт 650.000 Славена, а да су им то рекли не би нико од њих веровао да је то „света ствар”. Кад би било тако, онда би била света и она бедна крв италијанских сељака и радника која је проливена у борби против слободе арапског, шпанског, грчког и југославенског народа, и за заробљење Етиопије и Албаније.

Пред овим ставом политичара г. Кроче који, сасвим у складу с националистима, тражи да се „поштују земље” које је Италија другима отела, а не поштује слободу народа који у тим земљама живе, — не остаје друго онима који у њему високо цене филозофа, већ да верују да он није ни-

како обавештен о народносним приликама у т. зв. Јулијској Венецији, ни о неизрецивим патњама које су за четврт века поднели Словенци и Хрвати те области, најпре под „либералном” па под фашистичком Италијом. Кад он тражи да остану под италијанском влашћу и све колоније, чак и Киренаика, тад морамо и ми да верујемо да у радну собу напуљског филозофа није никад стигао глас о готово посвемашњем истребљењу Сенусијских Арапа, које је методама хитлеровских крволока систематски провела она звер у људској подоби која се зове маршал Грацијани. Поштоваоци филозофови, снебивајући се пред оваквим његовим политичким погледима, помислиће у себи да је можда било боље да проф. Кроче није уопште држао ово своје несретно предавање. Најжалосније је од свега то што је проф. Кроче ауторитетом свог имена подупро националистичку пропаганду, којом се даље заводи италијански народ у блудњу и све више трују односи између народа Италије и Југославије који једнако живо желе да најзад завлада мир на Јадрану.

10. НЕОБАВЕШТЕНОСТ ИТАЛИЈАНСКОГ НАРОДА

Прави пријатељи Италије биће они који ће разјаснити италијанском народу да се њему не наноси неправда ако се т. зв. Јулијска Венеција с

приволом већине становништва сједини с Југославијом. Треба да италијански народ сазна да Југославија не тражи да та земља буде одузета Италији у име казне ни у име освете, и да се Југославија не спрема на насилне експедиције, искоришћавајући несрећу и слабост у коју је пала Италија. Отцепљење Словеначког Приморја и Истре неће бити акт неправде, већ исправљење неправде која је пред четврт века нанета народу ових крајева. У демократској Југославији, која поштује права италијанског народа као и своја, нема места авантуристима као што је био D'Annunzio. У питању т. зв. Јулијске Венеције не ради се о сукобу између два империјализма. Југославија није гладна земље. Њезини народи имају размерно трипут више квадратних километара него италијански народ. Није у питању отимање земље, већ ослобођење једног потлаченог народа, који се након неизрецивих патња сад већ три године с оружјем у руци бори за своје ослобођење, на брдима изнад Соче, у голети Краса, у шушама Истре и на вратима Трста. Није ово заправо ни спор између италијанског и југославенског народа, већ између становништва оног краја — у знатној већини славенскога — и италијанског империјализма, који је, остајући увек исти, за час одбацио фашистичку униформу те опет развио националистичку заставу. Заводећи својим патриотичним фразама многе добре Италијане, и бранећи на сва уста непостојећа права Ита-

лије, фашизам у ствари наново шири мржњу против Славена, који нису непријатељи Италије и који могу само да јој користе. Толико је велика та стара „иредентистичка“ мржња против Славена, да је у последње време била бачена, с висока, парола: „Ако Трст не може да буде италијански, нека се радије даде Аустрији“. Да би с тиме Трст лако могао да дође у руке ускрслог нацизма, то наравно не би сметало ускрслом фашизму.

Обновљени иредентизам међутим се већ јавља као страшило које прети да ће угрозити европски мир, ако се префарбаној фашистичкој Италији опет не подвргну њени бивши словеначки и хрватски подложници. Но те претње неће бити од помоћи да се очува мир у овом крају Европе, јер славенски иредентизам који би настао под обновљеним италијанским господством не би, то је свакоме јасно, био мање опасан за мир од италијанскога. Једина гаранција за мир биће да у овом тешко искушаном крају престане насиље. Нова Југославија не допушта да се врши насиље над народом. Држављани италијанског језика биће у њој равноправни грађани, који ће живети као слободни Италијани у демократској државној заједници југословенској. Не буде ли Југославија поштовала њихова народна права, она ће изгубити право да влада овим мешовитим славенско-италијанским крајем, као што је то право изгубила Италија својим поступком према својим славенским поданицима.

11. ШТА ХОЋЕ ЈУГОСЛАВИЈА

За Италију су настали судбоносни дани, у којима она има да решава многа питања животног интереса за своју будућност, међу којима није последње по важности питање њеног измирења с Југославијом и постављење међусобних одношаја на трајну пријатељску основу. Није несрећа за Италију што је она звана да решава овај мучни проблем после војничког слома који ју је задесио. После победе често завлада у народима преузетна сила, која помућује разбор те, не познавајући мере ни опреза, најзад доведе народ и његову државу до катастрофе, како се сад догодило фашистичкој Италији, и мало пре полуфашистичкој југословенској краљевини под великосрпским водством. И италијански народ, који верује да „свако зло не долази за горе“, сигурно је искусио истинитост југословенске народне пословице да је „невоља најбоља школа“. Оба народа излазе из овог страшног рата искрвављени и осиромашени, са земљом похараном и градовима уништеним, принуђени да све своје силе посвете обнови домовине, и једнако забринуте да се не би породило нови рат, који би их коначно упропастио. Сад је најзгоднији час да они споразумно реше питање њихова коначног разграничења, у духу правде и слободе, и на начин како ће најбоље бити осигурано задовољство и благостање једне и друге народности. Тако би спор

који их је досад раздвајао постао спона њихова нераздруживог пријатељства. Југославија, у којој је народ господар своје судбине, спремна је на тај корак. Успех зависи једино од тога хоће ли о судбини Италије, па и о овом питању, одлучивати италијански народ или они који су га досад водили и довели у пропаст.

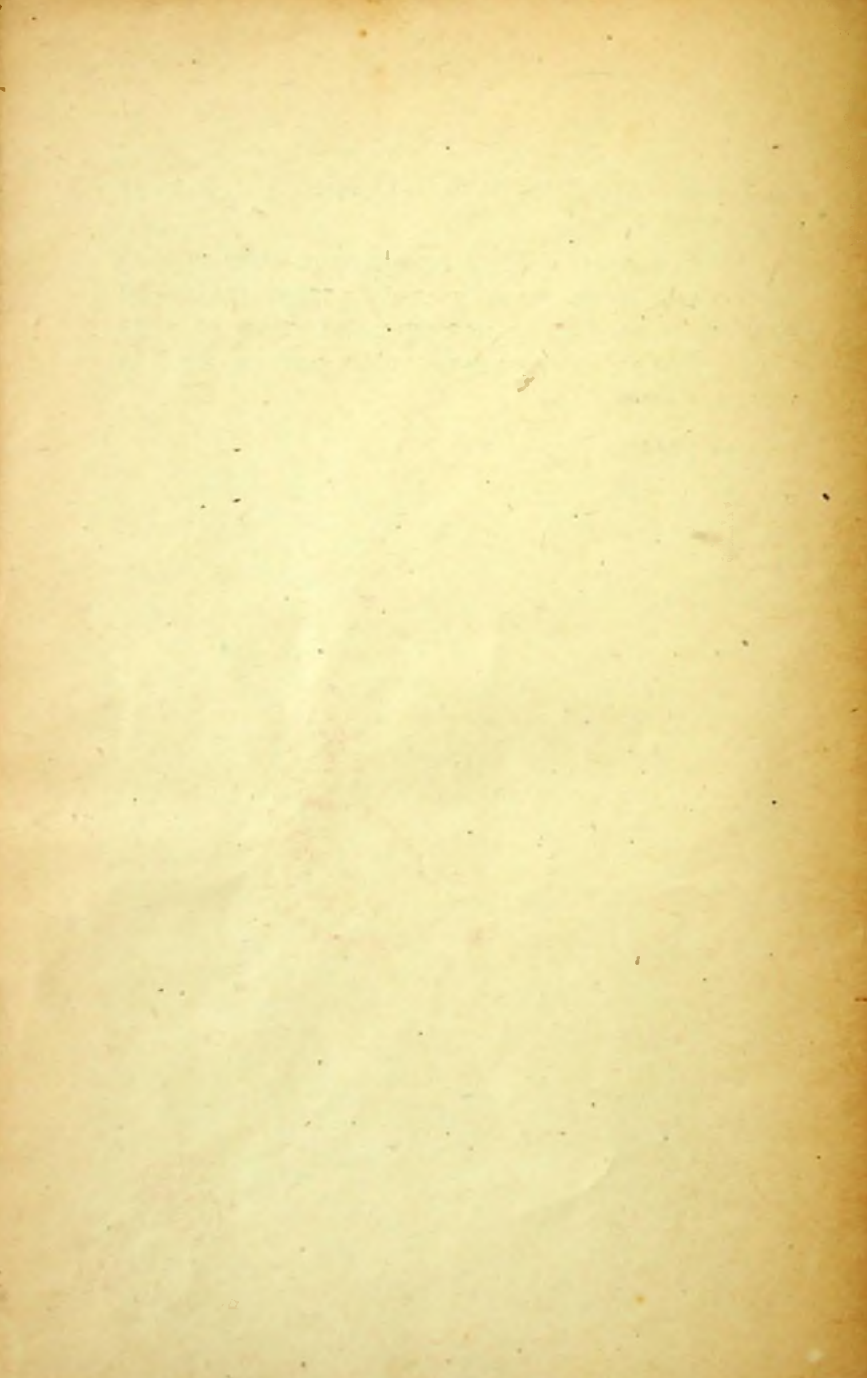
Ако италијански народ извојшти своју слободу, он ће знати да цени и да поштује и слободу других народа, коју су његови властодршци досад немило тлачили. Он се више неће борити за угњетавање других народа и за освајање туђих територија. Уместо да буде непријатељ, он ће постати добар сусед и пријатељ народа Југославије, који нису ушли у дуготрајни крвави рат да отимљу туђу земљу, већ само да врате слободу себи, својој браћи и својој домовини, како је то речито казао маршал Југославије Тито у своме великом говору држаном месеца септембра у Вису, овим узвишеним речима:

„Наш се народ борио за своју слободу, за своју независност, за бољу и сретнију будућност, али он се бори и за ослобођење оне наше браће која су деценијама стењала под туђинским јармом. Овом борбом наша браћа у Истри, у Словеначком Приморју и у Корушкој морају бити и биће ослобођена, и живеће слободни у својој домовини са својом браћом. То је жеља свих нас, то је жеља и

свих њих онамо. *Ми туђе нећемо — но своје не дамо!"*

Овим речима својега генијалнога вође народи Југославије навестили су своју тврду одлуку да више неће дати да се пазари њима, нити да буду опет кусур за подмиривање туђих рачуна, како је то некад било.

Јуни 1944.

ИЗДАЊА

НОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

1. Јосип Броз-Тито: Борба народа поробљене Југославије.
2. Едвард Кардељ: Пут нове Југославије.
3. Генерал-лајтнант Арсо Јовановић: Шеста и седма непријатељска офанзива.
4. Родољуб Чолаковић: Оружана борба против окупатора и Дража Михаиловић.
5. Милован Ђилас: Совјетски човек и наша борба.
6. Др. Јосип Смодлака: О разграничењу Југославије с Италијом.
7. Фјодор Махип: Јуриш на Немачку.
8. Фјодор Махин: О нашој војсци.
9. Проф. А. Воскресенски: Шта је УНРРА.
10. Коча Поповић: Два чланка о рату против фашистичке Немачке.

ЦЕНА ДИН. 30.—